

УДК 383:681.3

Р. КАЛЮЖНИЙ, доктор юридичних наук, професор
Н. НОВИЦЬКА, магістр з державного управління

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** Розглядається процес становлення глобального інформаційного суспільства. Аналізуються основні правові, соціально-культурні умови та проблеми переходу України до інформаційного суспільства.*

Стрімкий розвиток суспільства, що виражається, перш за все, в розвитку нових комунікаційних способів, постійному збільшенні обсягу інформації, переоцінці основних парадигм, коли інформація стає головною цінністю, а комп'ютерні комунікаційні технології – важливим стимулом для розвитку світової економіки, світової культури – все це ознаки сучасності. Ми не можемо не відмітити, що можливість отримати інформацію більш швидко, віднайти її у великому масиві через мережу Інтернет стало сьогодні буденним. Інформаційні та комунікаційні технології становлять вагомую частку світового виробництва, що спричиняє глобальний перерозподіл як ринку праці, так і ринку освітніх послуг. Поряд з такими традиційними для двадцятого століття засобами комунікаційної, як друковані засоби, радіо та телебачення, з'явилась комп'ютерна телекомунікаційна система сучасності – Інтернет.

Людство в своєму історичному розвитку доросло до усвідомлення важливості та цінності інформації. А її значна кількість та швидкий темп росту: коли для першого подвоєння кількості інформації необхідно було 1750 років, для наступного 250 років, для третього вже 50 років, а в період з 1950 по 2000 кількість інформації збільшилася в 30 разів, дає змогу зробити висновок про інформаційний вибух [1]. Саме тому багато дослідників визначають, що людство вступило в період інформаційної революції, з якою пов'язано становлення інформаційного суспільства [2].

В нашій статті ми розглядаємо актуальне питання – становлення інформаційного суспільства, організаційне та правове забезпечення даного суспільного поступу в світі та в нашій державі.

Досліджуючи зарубіжну наукову літературу, необхідно відзначити наступних науковців, які займались проблемами становлення інформаційного суспільства та його правового забезпечення в сучасних умовах: американських дослідників Д.Белла, О.Тофлера, У.Дайзарда, А.Турена; японського вченого І.Масуду та французьких – С.Нора, А.Минка; крім того, в працях російських вчених І.Мелюхіна, В.Ємеліна, І.Алексєєвої, І.Бачило, Н.Ващєкіна, Т.Вороніної, В.Теріна. Серед вітчизняних дослідників можна виділити таких, як М.Швець, О.Баранов, В.Брижко, О.Голобуцький, С.Дацюк, І.Жиляєв, А.Колодюк, В.Цимбалюк та багато інших. У їх працях розглядаються загальнофілософські, економічні, правові та інші питання формування феномена “інформаційного суспільства”.

Аналізуючи роботи як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, необхідно відзначити основне – людство рухається до формування нового суспільного ладу.

Поняття “інформаційне суспільство” та його основні відмінні особливості виникли в другій половині ХХ століття. Хто перший вжив цей термін, достеменно не відомо. Проте в ряді наукових праць вчених світу він був вживаний майже одночасно.

Так, у США вперше дане поняття було вжите вченим економістом Ф.Махлупом [3]. В інших джерелах автором поняття інформаційного суспільства називають японського вченого, професора Токійського технологічного інституту Ю.Хаяші. Одним із теоретиків, який в своїх роботах доводив формування та становлення нового суспільства, був Даніель Белл.

В перших своїх роботах, присвячених даній тематиці він запропонував дещо інший термін – “постіндустріалізм”, хоча і відзначав керівну роль в ньому інформації [4]. Його значення можна легше збагнути, коли точно встановити п'ять вимірів або компонентів терміна:

- економічна ділянка: перехід від товаровиробляючої до обслуговуючої економіки;
- поділ населення за родом занять: перевага професійно-технічного класу;
- осьовий принцип: провідна суспільна роль теоретичного знання як джерела нововведень і політичних формувань;
- орієнтація на майбутнє: контроль технології та технологічної оцінки;
- ухвалення рішень: створення нової “інтелектуальної технології” [5].

Д. Белл в своїх пізніших працях відходить від запропонованого ним поняття і підтримує визначення – “інформаційне суспільство” як більш вдале.

Девід Лайон відзначає, що “інформаційне суспільство” виражає ідею нової фази в історичному розвитку передових країн, тобто, не прихід “постіндустріального” суспільства, а створення нового соціального зразка, що є результатом “другої індустріальної революції”, яка в основному ґрунтується на мікроелектронній технології [6].

Питаннями дослідження правового забезпечення розвитку, становлення та формування інформаційного суспільства в Україні займались Швець М., Гавловський В., Цимбалюк В. та багато ін. У своїх працях вони наголошують на тому, що особливу увагу на з'ясування сутності категорії “інформаційне суспільство” слід звернути тим, від кого залежить подальший поступ держави – управлінцям, державним діячам, представникам законодавчої та центральної виконавчої влади, керівникам органів місцевого самоврядування, інтелектуальній еліті, від кого залежить формування та реалізація державної інформаційної політики поступу України до передових світових стандартів соціального прогресу, що формується завдяки здобуткам науково-технічного прогресу у сфері інформатики, комп'ютерної техніки, електронних засобів телекомунікації, зв'язку [9].

Інші вітчизняні науковці, які займаються вивченням даної проблеми, визначають поняття інформаційного суспільства у монографії “Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє” – “*електронне інформаційне суспільство – це суспільство, яке передає і накопичує в електронному вигляді інформацію, що породжується під час його життєдіяльності, забезпечує первинну її обробку, перетворюючи цю інформацію на знання*” [10]. Надане визначення є досить суперечливим, адже поряд з електронними засобами передачі інформації в даний час існують і інші, а в майбутньому невідомо ще – можливо, будуть задіяні нові технології (біотехнології, психотехнології) щодо передачі та обробки інформації.

Необхідність визначення напрямів розвитку та формування основ інформаційного суспільства дозволило російським науковцям розробити Концепції переходу Москви та Санкт-Петербурга до інформаційного суспільства (1999 рік).

Аналізуючи міжнародні документи, присвячені інформаційному суспільству, перш за все необхідно відзначити Окінавську Хартію Глобального інформаційного суспільства. В ній зазначається, що стратегія розвитку інформаційного суспільства має бути підкріплена розвитком людських ресурсів, здатних відповісти на вимоги інформаційної доби.

Про важливість та пріоритетність питань становлення інформаційного суспільства говорить і те, що у відповідності до Резолюції № 73 Міжнародного телекомунікаційного союзу (ITU) (Мінеаполіс, 1998 року) та Резолюції Генеральної асамблеї ООН № 56/183 від 21 грудня 2001 року, яка орієнтувала учасників Всесвітньої зустрічі використовувати потенціал знань і технологій для сприяння досягненню цілей Декларації Тисячоліття ООН і пошуку ефективних та нових шляхів забезпечення загального розвитку, було проведено Всесвітню зустріч на найвищому рівні з питань інформаційного суспільства. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства (WSIS) проводився в два етапи: перший – 10-12 грудня 2003 року в Женеві, другий – 16-18 листопада 2005 року в Тунісі. На цьому Саміті було підписано Декларацію принципів “Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті”. Зокрема, в ній відзначалося, що кожен, де б він не знаходився, повинен мати можливість брати участь у інформаційному суспільстві, і нікого не можна позбавити запропонованих цим суспільством переваг. Також відзначається, що для створення відкритого для всіх інформаційного суспільства потрібні нові форми солідарності, партнерства та співробітництва між органами державного управління та іншими зацікавленими сторонами, тобто приватним сектором, громадянським суспільством і міжнародними організаціями.

Напередодні проведення другого етапу Саміту в Тунісі в Україні у відповідності з Постановою Верховної Ради України “Про проведення парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні” № 2488-IV від 17 березня 2005 року у Верховній Раді України 21 вересня 2005 року відбулися парламентські слухання. Винесення даного питання на найвищий рівень в державі говорить про перспективу та необхідність розвитку становлення інформаційного суспільства в Україні; про те, що на найвищому рівні цьому питанню надається важливого значення.

Фондом “Інформаційне суспільство України” був підготовлений проект Закону України “Про концепцію формування інформаційного суспільства” та розроблена сама Концепція. Можна критикувати даний законопроект щодо неповноти відображення основних напрямів формування інформаційного суспільства, але він формує основні поняття та є одним з перших намагань в Україні на правовій основі закріпити основні напрями формування інформаційного суспільства в державі.

Більшість національних, та і деякі зарубіжні науковці особливої уваги приділяють технологічним питанням інформатизації, чи то комп’ютеризації суспільства. При цьому майже не звертається уваги на питання організаційно-правового забезпечення формування культури нового суспільства – інформаційної культури. Адже, без сформованих навичок поведінки, навіть на найсучаснішому обладнанні, невігластво не дасть можливості розвиватись суспільству в належному напрямі.

Ведучи мову про впровадження інформаційних технологій, комп’ютеризації у життя суспільства, ми повинні перш за все розглядати їх позитивний чи негативний вплив на розвиток інформаційної культури суспільства. *“Нова інформаційна культура суспільства дає людині можливість залишатися в рамках гуманістичної парадигми, так як дозволяє прорахувати наслідки своїх дій”* [7].

Сьогодні ми аж ніяк не можемо стверджувати, що рівень загальної інформаційної культури відповідає вимогам нового інформаційного суспільства. Необхідно відмітити,

що важливе місце на шляху України до інформаційного суспільства уряд відводить освіті та науці. Зокрема, Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова “Про затвердження Державної програми “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006-2010 роки” від 7 грудня 2005 року № 1153. У вищезазначеній Державній програмі відзначається, що створення глобальних відкритих освітніх та наукових систем, з одного боку, сприятиме накопиченню наукових знань, а з другого, розширенню доступу широких верств населення до різноманітних інформаційних ресурсів.

Метою Програми є створення умов для розвитку освіти і науки, підвищення ефективності державного управління шляхом впровадження інформаційних та комунікаційних технологій, забезпечення реалізації прав на вільний пошук, одержання, передачу, виробництво і поширення інформації, здійснення підготовки необхідних спеціалістів і кваліфікованих користувачів, сприяння розвитку вітчизняного виробництва високотехнологічної продукції і насамперед – конкурентоспроможних комп'ютерних програм як найважливішої складової інформаційних, телекомунікаційних технологій сприяння переходу економіки на інноваційний шлях розвитку.

Основними завданнями Програми визначено:

- підвищення загальної інформаційної грамотності населення;
- оснащення навчальних закладів сучасним комп'ютерним та телекомунікаційним обладнанням;
- впровадження інформаційних, комунікаційних технологій у навчальний процес і проведення наукових досліджень;
- забезпечення доступу до національних і світових інформаційних ресурсів;
- розроблення, впровадження та легалізацію програмного забезпечення;
- залучення мережних технічних ресурсів для забезпечення підключення наукових установ та навчальних закладів до Інтернет;
- розвиток технологій дистанційного навчання і використання їх для запровадження в Україні системи навчання протягом усього життя;
- забезпечення захисту прав інтелектуальної власності (авторів та розробників);
- підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів;
- розбудову інфраструктури науково-освітньої телекомунікаційної мережі (УРАН), підключення до неї наукових установ, наукових бібліотек, центрів науково-технічної інформації за допомогою каналів передачі даних, інтеграцію її з європейською науково-дослідницькою мережею (GEANT);
- розширення мережі електронних бібліотек навчальних закладів та наукових установ;
- розроблення систем забезпечення інформаційної безпеки функціонування мереж та інформаційних ресурсів.

Крім того, зроблено акцент на те, що розвиток країни та її місце у світовій спільноті залежить від навчання дітей користуватися інформаційними технологіями.

Незважаючи на вагомість поставлених завдань, хочеться звернути увагу на те, що очікуваних результатів реалізації Програми можна досягти лише за умови підвищення загального рівня інформаційної культури. На жаль, це питання у Програмі практично не визначено, і у зв'язку з цим зростає роль академічної науки у втіленні ідей інформаційної культури в освітній процес.

Оскільки Україна тільки робить перші кроки на шляху формування інформаційного суспільства, то необхідно вести мову про формування його соціальних традицій. Говоря-

чи про навчання інформаційній культурі, ми повинні розуміти, що інформаційна культура повинна стати одним із найважливіших предметів, які необхідно викладати у школах та вищих навчальних закладах. До речі необхідно відзначити, що в Указі Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2001 року “Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України” від 6 грудня 2001 року № 1193/2001 Міністерству освіти і науки доручено підготувати навчальні програми для середніх і вищих навчальних закладів з навчальної дисципліни “Інформаційна культура”, але це рішення так і залишилося декларативним.

Ведучи мову про інформаційне суспільство, ми повинні розуміти, що потрібен комплексний підхід, який включає в себе не тільки комп’ютеризацію, розвиток нових інформаційних та комунікаційних технологій, а й, обов’язково, інформаційну культуру. Аналізуючи поняття “культура” американський соціолог Талкотт Парсон виділяв три основні його складові: по-перше, культура передається, вона складає соціальну традицію, по-друге, це те, чому навчаються, що не закладено в генетичну природу людини, по-третє, вона є загальноприйнятною [8].

Аналіз міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази щодо формування інформаційного суспільства свідчить, що людство вступає в нову еру значних можливостей – еру інформаційного суспільства та розширення сфери комунікації; в даному суспільстві, де основною цінністю є інформація, необхідно її виробляти, обмінюватися, спільно ними користуватися, необхідно забезпечити вільний доступ кожного до неї на рівні знань.

Міжнародні угоди та дослідження теоретиків відмічають першочерговим формування інформаційної культури, формування соціальних цінностей, рівність кожної людини в доступі до інформації; закріплення рівності прав людей; забезпечення кожній людині можливості доступу до інформації, ідей та знань, а також можливості вносити свій вклад у формування нової інформації як знань – основної цінності суспільства. Вітчизняні науковці та нормативні документи щодо формування інформаційного суспільства визначають основними напрямками інформатизацію (чи комп’ютеризацію) та розвиток інформаційних, телекомунікаційних мереж, забезпечення громадянам можливості доступу до комп’ютерів. Тобто, в національному законодавстві недостатньо приділено уваги формуванню основних суспільних цінностей нового інформаційного суспільства, зокрема такого аспекту, як інформаційна культура. Саме намагання побудови інформаційного суспільства через забезпечення новітніми технологіями, збільшення кількості комп’ютерів не є достатнім. Необхідно поряд із технічним розвитком інфраструктури суспільства розвивати і її гуманітарні інститути щодо формування культури, в якій основними цінностями є інформація, знання. Вже на сучасному етапі максимального значення потрібно надати формуванню у підростаючого покоління культури роботи із електронними засобами як інструментами для отримання та переробки інформації, провести додаткові навчання тих категорій осіб, які вже працюють. Для досягнення цілей, які стоять перед Україною щодо вступу в інформаційне суспільство, у державі необхідно провести загальний всеобуч, сформуванню у людей ті культурні цінності, які є основоположними у цьому найбільш розвинутому суспільстві.

Використана література

1. Ковалевський В.О. Сутність та розвиток концепцій інформаційної демократії //www.kovalevsky.diaink.net/theory.

2. Булуев Д.Г. Информационная революция и современные международные отношения – Нижний Новгород: ННГУ, 2000. – 107 с.
3. Еременко Т. Образовательная миссия вузовской библиотеки в информационном обществе // www.acstr.org.
4. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ. М.В.Арапова, Н.В. Малыхиной; Под. ред. Е.Л. Вартановой. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
5. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 194-251.
6. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362-380.
7. Борцов Ю.С. Современная информационная культура // Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия. Материалы Третьего российского философского конгресса (16-20 сентября 2002 г.). – Том. 4. – Ростов-на-Дону: Издательство СКНЦ ВШ, 2002. – С. 134-135.
8. Парсон Т. О социальных системах; Под ред. В.Ф. Чесноковой и С.А. Беленовского. – М.: Академический проект, 2002. – С. 87.
9. Швець М., Калюжний Р., Цимбалюк В., Гавловський В., Брижко В. Україна на шляху до інформаційного суспільства // Правова інформатика. – 2003. – № 1. – С. 90-99.
10. Фурашев В.М., Ланде Д.В., Григор’єв О.М., Фурашев О.В. Електронне інформаційне суспільство України: погляд у сьогодення і майбутнє. – К.: “Інжинірінг”, 2005. – 164 с.
11. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: Монографія / Швець М., Калюжний Р., Цимбалюк В., Брижко В. та ін.. – Ужгород: ІВА, 2003.
12. е-будущее и информационное право / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін. – К.: “Интеграл”, 2002.
13. Інформаційне суспільство. Дефініції... / Брижко В.М., Цимбалюк В.С. та ін. – К.: “Интеграл”, 2002.
14. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання): Монографія; За заг. ред. Швеця М.Я., Крупчана О.Д. – К.: НДЦ правової інформатики АПрНУ, 2002.

~~~~~ * * * ~~~~~